

Svojbytnosť meditatívnej rozprávky ako žánru pre deti

Gabriela Magalová

MAGALOVÁ, G.: The Autonomy of the Meditative Fairy Tale as a Genre for Children

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 64, No. 6, p. 445 – 460

Key words: philosophical fairy tale, meditative fairy tale, ideology in literary texts, literary fairy tale

The presented paper sets a goal to defend the concept of the meditative fairy tale amongst the other existing genres of the literary fairy tale. The introduction includes the description of the contemporary ununified genre classification of literary fairy tales at home and abroad. Its comparison with the genre of the philosophical fairy tale leads to reflecting on the meditative fairy tale as an autonomous genre in literature for children and youth and it points out its specific tendencies towards the „sacrum“ space. The paper makes an attempt to define these writings against a background of the ideas formulated by the Romanian religious studies scholar Mircea Eliade and the contemporary research in the field of literature for children (Andričíková, Kubeczková, Magalová and others). Reading meditative fairy tales is recommended to all age groups. It presents a literary text of an intimate atmosphere for readers of all ages, where every human emotion comes to life – including the serious, gloomy, cheerless ones, which are rarely employed in literature for children. In the conclusion, the paper suggests new possible ways of looking at the evolution of the literary fairy tale in Slovakia against a background of the research into the „archetypical“ genre of the literary fairy tale – the fairy tale featuring Christian and didactic tendencies.

Kľúčové slová: filozofická rozprávka, meditatívna rozprávka, ideológia v umeleckých textoch, autorská rozprávka

Úvod alebo Čím tento text byť nechce

21. storočie – tak ako aj storočie predchádzajúce – rozprávkam praje. V minulosti však rozprávka zďaleka nebola tým, čím dnes: jej funkcia i služba boli podstatne odlišné. Nasledujúce riadky sa nemôžu a ani nechcú zamýšľať nad rozprávkou v širokom spektre možných pohľadov a otázok, primárne chcú byť úvahou o jednom type rozprávok, ktoré si kladú pomerne náročné ciele: predstavujú (detským)

446 recipientom svet napojený tenkými nitkami na transcendentno. Sú to meditatívne rozprávky. Literárna teória tieto útvary eviduje a pomenúva všakovakými termínmi: v jednom členení sa hovorí o rozprávkach filozofického typu či jednoducho filozofických rozprávkach, v inej teórii sa zasa používa pre ten istý subžánér termín symbolická rozprávka, stretneme sa však i s termínom vo forme zloženého adjektíva filozoficko-symbolické rozprávky a podobne. Pojem meditatívna rozprávka v platných deleniach autorskej rozprávky nenájdeme. Hneď v úvode však treba zdôrazniť, že nám nejde o bezodkladné presadenie nového termínu do praxe a ani o hlučnú kritiku aktuálnych členení autorskej rozprávky. Hoci ich je veľa a – ako ukáže nasledujúca podkapitola – neraz závisia od uhla jednotlivých autorských pohľadov – plnia svoju funkciu aj napriek tomu, že každé členenie berie do úvahy iné textotvorné charakteristiky (čím sa, samozrejme, oslabuje autorita jednotnej terminologickej platnosti akéhokoľvek zo súčasných delení). Pre nás je podstatné otvoriť diskusiu, či je možné vnímať meditatívnu rozprávku ako subžánér filozofickej rozprávky, či sa u nás kreuje skôr pod vplyvom novodobých vonkajších tlakov, alebo má v slovenskej literárnej histórii svoju tradíciu, svojho predchodcu. V nasledujúcej kapitole ponúkne porovnanie členení autorských rozprávok u nás i v Čechách. Dotkneme sa aj situácie v anglo-americkej literárnej vede, ale iba okrajovo (skôr ilustratívne), a tak ani oblasť meditatívnych rozprávok cudzojazyčnej proveniencie, ktoré máme u nás k dispozícii v prekladoch, mapovať nebudeme. Ak interpretačne vychádzame z textov istých (zďaleka však nie všetkých) tvorcov žánru meditatívnej rozprávky, žiada sa dodať, že týmto výberom sa pre nás spomenutí autori nestávajú automaticky výhradnými tvorcami meditatívnych rozprávok. Ani výberom ilustračných umeleckých textov nemienime deklarovať ich kvalitatívnu nadradenosť nad iné texty podobného zamerania.

Rôznorodosť pohľadov

Okruh otázok o detskej literatúre sa v historickej retrospektíve výrazne mení. V čase jej vzniku (vzniku autorskej intencionálnej literatúry pre deti) bola najdôležitejšou úlohou obhajoba samotného zmyslu literatúry pre deti a mládež; na Slovensku sa tejto problematike literárna obec začala venovať až v 19. storočí (presnejšie v období štúrovských snáh od štyridsiatych rokov 19. storočia), hoci sporadické úvahy by sa dali vystopovať i skôr.¹ Prešli desaťročia, kým sa literatúra pre deti a mládež etablovala ako svojbytný subsystém literatúry (na Slovensku až v prvej polovici 20. storočia). Dialo sa tak niekoľkorakým spôsobom:

- inštitucionálnym (v roku 1931 vznikol Odbor priateľov slovenskej literatúry pre mládež v Bratislave a v roku 1936 v Matici slovenskej v Martine Odbor pre detskú literatúru, ktorú viedol Štefan Krčméry);
- pedagogicko-metodologickým (tvorbou kvalitných školských učebníc, v tomto procese slovenskí odborníci výrazne využívali aj iniciatívu a skúsenosti českých pedagógov akými boli napr. František Volf, Josef Pospíšil, ilustrátor Jaroslav Vodrážka...);

1 Podrobnejšie analýzy situácie na Slovensku v tomto období sú zachytené v dejinných publikáciách Ondreja Sliackeho (SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. 2. vydanie. Bratislava : LIC, 2013).

- editorským (Matica slovenská začala vydávať časopis *Slniečko*, založila aj nové edície určené na vydávanie kníh pre deti a mládež, napríklad edíciu *Dobré slovo* a edíciu *Čítanie študujúcej mládeže*);
- odbornoreflexívnym (utvára sa komunita literárnych teoretikov a kritikov, ktorí sa začali špecializovať na výskum detskej literatúry, združovali sa okolo odborných časopisov *Štěpnice*, *Zlatý máj*, neskôr *Bibiana*).

V prvej polovici 20. storočia evidujeme iba sporadické snahy, aby sa „obranný“ charakter rozpravy o literatúre pre deti a mládež stal rozpravou o estetických kvalitách samotného textu; začiatkom šesťdesiatych rokov 20. storočia tento posun evidujeme (obdobie feldekovských premii) a problematika detskej literatúry sa stáva súčasťou literárneho bádania vyšších vedeckých ambícií. Na historickej horizontále, ktorá zachytáva pohyby v oblasti výskumu literatúry pre deti posledných desaťročí, sa tak zviditeľňuje literárnoteoretické úsilie novej kvality: týka sa už výskumu estetických dimenzií textov pre deti, skúmajú sa otázky recepcného príjmu rôznych vekových kategórií, ich žánrové rozvrstvenie, historická genéza či možnosť pôsobenia knihy na mnohých úrovniach – vrátane psychoterapeutickej. Ani v tomto štádiu výskumných aktivít však nemáme zjednotenú teóriu výskumu autorskej rozprávky a jej jednotlivých druhov, čo je však signifikantný jav pre výskum takého mnohorakého žánru, aký autorská rozprávka predstavuje.

V našich úvahách chceme upriamiť pozornosť na istý druh rozprávky, ktorej náleží čestné miesto medzi autorskými rozprávkovými textami: meditatívnej rozprávke. Chápeme ju totiž ako svojbytnú žánrovú jednotku. Jej príbuznosť so žánrom filozofickej rozprávky nemožno nevidieť, no takisto nie je možné postulovať také hľadisko, v ktorom by obidva rozprávkové fenomény splynuli v jedno. Pojem meditatívna rozprávka je však v našich súradniciach neznámy. Skratkovitá sonda do jednotlivých existujúcich delení autorskej rozprávky nám umožní vidieť, ako sa klasifikácia najrozšírenejšieho žánru literatúry pre deti v interpretovaní jednotlivých škôl či koncepcií (na Slovensku, v Čechách, ale aj inde) líši.

V staršej odbornej literatúre zo sedemdesiatych rokov 20. storočia sú nám k dispozícii pohľady J. Sedláka, Z. Klátika, J. Kopála, Ž. Tarcalovej a ďalších, ktorí typologickú rôznorodosť autorskej rozprávky signovali odlišne. V knihe *Epické žánre v literatúre pre mládež* (1972) Ján Sedlák v súvislosti s autorskými rozprávkami nehovorí o typológii, ale naznačuje ich variantnosť: „Moderná rozprávka môže mať rozličnú podobu – od optimisticky humornej, až po absurdne satirickú.“² Štruktúrovanejší pohľad poskytuje vo svojej monografii Z. Klátik.³ Takisto priznáva žánru autorskej rozprávky variantnosť (a aj jeho mnohorakú prepojenosť so žánrom ľudovej rozprávky), ponúka však aj vlastnú funkčnú typológiu. Ako osobitný typ vyčleňuje symbolickú rozprávku, ktorú pokladá za najvyšší typ autorskej rozprávky: tlmočí hlboké myšlienkové posolstvo, ktoré sa môže viazať na oblasť prírodného, vecného či materiálneho, avšak paralelnosť či analogickosť s ľudským je v symbolickej rozprávke zrejma.

V. Obert a E. Zigová v učebných textoch z roku 1981 v podkapitole Typy autorskej rozprávky uvádzajú päť subžánrov: rozprávku parodizujúcu folklórny

2 SEDLÁK, Ján: *Epické žánre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1972, s. 53.

3 KLÁTIK, Zlatko: *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava : Mladé letá, 1975, s. 132 – 162.

448 model, animovanú rozprávku, biologickú rozprávku, symbolickú rozprávku a non-sensovú rozprávku.⁴ Symbolickú rozprávku pokladajú za najvyšší typ rozprávky, hoci priznávajú, že v slovenskej literatúre pre deti a mládež „nemá ani bohatú tradíciu ani osobitné postavenie“. V českej literatúre naproti tomu je „výrazne obsiahnutá v diele Karla Čapka *Devatero pohádek*“.⁵ Je zaujímavé, že z diel slovenskej proveniencie v paralele k Čapkovým rozprávkam radia Ďuričkovej rozprávku *O Gul'kovi Bombul'kovi* či Bendovej *Dobrodružství Samka Klamka*.⁶

Prešovské univerzitné prostredie preberá model Z. Klátika a dopĺňa ho o modely B. Šimonovej, E. Preložníkovej a iných autorov, a tak autorskú rozprávku delí na: folklorizovanú, parodickú, nonsensovú (či parodicko-nonsensovú), subverzívnu, animovanú, biologickú, symbolickú (či symbolicko-filozofickú) a imaginatívnu.⁷ Oproti Klátikovej klasifikácii je táto klasifikácia obohatená o typ subverzívnej, parodickej a imaginatívnej rozprávky. Imaginatívnu rozprávku spomína Brigita Šimonová, charakterizuje ju ako útvar založený na silne lyrizovanom príbehu, ktorý sa dostáva do podoby poeticko-básnickej výpovede, pričom dôrazom na bohatú obrazotvornosť a predstavivosť prirodzene rezignuje na jeho dejovú líniu.⁸ Parodická rozprávka je zasa charakterizovaná narušovaním štruktúry ľudovej rozprávky, deformuje ju a jej cieľom je jej popretie či prekonanie. Subverzívnu rozprávku predstavuje R. Rusňák ako subžáner parodickej rozprávky úzko súvisiacej s anglickým literárnym kontextom. Subverzívne rozprávky rušia kánon tradičnej rozprávky a základným konfliktom sa v nich javí generačný, presnejšie antagonizmus medzi detstvom a dospelosťou. Spomína i „didaktickú“⁹ rozprávku.

V ponúknutom letmom pohľade na slovenskú tradíciu sme pojem meditatívna rozprávka nenašli. Našli sme však symbolickú rozprávku či filozofickú rozprávku (alebo symbolicko-filozofickú), ktorá bola zakaždým definovaná ako najvyšší typ rozprávky (Klátik, Obert – Zigová).

Pojem meditatívna rozprávka sme hľadali aj v českej odbornej literatúre. Vystopovať jednotnú klasifikáciu autorskej rozprávky nie je možné, možno však hovoriť o niekoľkých deleniach v nadväznosti na konkrétnych bádateľov. O. Chaloupka už v roku 1982 konštatuje, „jak je typologické rozlíšení pohádky nesnadné a do značné míry záležitostí individuální interpretace“.¹⁰ Všimol si, že diferenciácia J. Sedláka sa týka ľudovej rozprávky, pričom diferenciáciu modernej autorskej rozprávky „raději ukazuje na příkladech konkrétních autorských postupů ad hoc“.¹¹

Ak sa pozeráme na českú literárnu teóriu následných rokov, vidíme, že tento postup je príznačný aj pre iných autorov. M. Genčiová delí rozprávku podľa

4 OBERT, Viliam – ZIGOVÁ, Elena: *Literatúra pre deti a mládež s metodikou*. Bratislava : SPN, 1981, s. 80.

5 Tamže, s. 82.

6 Čapkových *Devatero pohádek* a Ďuričkovej rozprávka *O Gul'kovi Bombul'kovi* či Bendovej *Dobrodružství Samka Klamka* sú texty motivicky aj noeticky (a aj inak) dosť odlišné, autori im však priznávajú okrem symbolizujúcich motívov prvky parodizujúce rozprávkový model, teda prvky nonsensovej rozprávky.

7 Učebné texty prešovskej školy s aktuálnym delením autorskej rozprávky sú dostupné aj v online podobe na stránke http://www.pulib.sk/elpub2/PF/Rusnak1/pdf_doc/4.pdf [Cit. 18. 10. 2017].

8 ŠIMONOVÁ, Brigita: *Žáner v pohybe: Reflexie o rozprávke*. Banská Bystrica : UMB, 1994.

9 Je zvláštne, že autor adjektívnu formu termínu vtesnal do úvodzoviek. Poprel tým požadovanú vlastnosť odborného termínu, od ktorého sa vyžaduje, aby pomenovával presne a jednoznačne, bez možnosti rozličnej interpretácie, ktoré uvádzanie v zátvorkách implikuje.

10 CHALOUPKA, Otakar: *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha : Albatros, 1982, s. 219.

11 Tamže.

témy na zvieraciu (najstarší typ rozprávky, ktorý má svoje podtypy), pestúnsku (didaktickú, ktorá sa vyvinula zo zvieracej rozprávky), kumulatívnu, založenú na opakovaní a pridávaní motívov, a rozprávku čarovnú (kouzelnou).¹² Jaroslav Toman toto delenie dopĺňa o rozprávku novelistickú, legendárnu, anekdotickú, čarodejnú či démonologickú. Autori pripomínajú, že všetky tieto typy pomáhali vznikať moderným autorským rozprávkam, ktoré už terminologicky častejšie nazývajú propriálnym terminologizmom, a tak sa zmieňujú o rozprávke andersenovského typu (poetická rozprávka), čapkovskej antirozprávke (kúzelná rozprávka), ale aj rozprávke umeleckonáučnej (tvorba O. Sekory, S. Lagerlöfovej a i.) a rozprávke nonsensevej. J. Toman rozlišuje typy autorskej rozprávky podľa naratívnych prístupov a poetiky, ktorú autor používa. V tejto súvislosti hovorí o imitatívno-inovačnom, nonsensevo-parodickom a imaginatívnom prístupe.¹³ K tomuto členeniu pristúpila aj S. Urbanová, ktorá takisto rozlišuje rozprávkové typy v propriálnej charakteristike a hovorí o andersenovskej rozprávke (v Tomanovom delení to môže byť rozprávka imaginatívna), čapkovskej (imitatívno-inovačnej) a nezvalovskej, ktorá sa najviac približuje rozprávke nonsensevemu typu.¹⁴ Napokon sa spomínajú filozoficky ladené imaginatívne autorské rozprávky ako typ rozprávky, v ktorých hlbšie posolstvo pochopí človek až v dospelosti.

Do tejto diskusie sa zapájajú aj iní autori (H. Šmahelová, V. Vařejková, N. Siegllová, M. Šubrtová, J. Provozník, L. Nováková a iní). Čím dlhšie pozorujeme teoretickú platformu členenia autorskej rozprávky, tým viac sa napĺňa téza O. Chaloupku z roku 1982 o charaktere individuálnej autorskej interpretácie väčšiny pohľadov. Táto nejednoznačnosť ilustruje širokospektrálnosť možných pohľadov a ukazuje sa, že súčasná autorská rozprávková tvorba tento trend ešte umocnila kumuláciou všemožných postmoderných prístupov. Meditatívnu rozprávku sme však ani v iných deleniach, ktoré nám boli k dispozícii, nenašli.

Autorky vysokoškolských učebných textov z roku 2003 predstavujú anglo-americkú literárnu vedu, ktorá prijala úzus členenia autorskej rozprávky propriálnymi terminologizmami. Upozorňujú, že v chápaní samotného pojmu „rozprávka“ prichádza k istej diskrepancii: „Pri porovnávaní anglickej a slovenskej terminológie vidíme rozdiely. Zatiaľ čo v slovenčine existuje všeobecný pojem rozprávka, ktorý sa ďalej dá deliť do niekoľkých druhov, anglický pojem fairy-tale je ekvivalentom pojmu rozprávka, ktorým sa pomenúva iba špecifický druh všeobecného pojmu ľudový príbeh (doslovný preklad pojmu fairy-tale je ľudový príbeh).“¹⁵ V stručnosti: rozprávku ako žáner na Slovensku delíme na rôzne druhy, pričom v angličtine je ekvivalentom termínu rozprávka pojem fairy tale, čo je

12 GENČIOVÁ, Miroslava: *Literatura pro děti a mládež: ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 24 – 41.

13 TOMAN, Jaroslav: Česká autorská pohádka devadesátých let 20. století. In: *Cesty současné literatury pro děti a mládež: tradičnost – inovace*. Slavkov u Brna: BM Typo, 2003, s. 47 – 53.

14 URBANOVÁ, Svatava: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století (Reflexe české tvorby a recepcie)*. Ostrava: Votobia, 2004.

15 BOBULOVÁ, Ivana a kol.: *Children's and Juvenile Literature: (Written in English)*. Nitra: UKF, 2003, s. 44. V origináli: When we compare the two divisions we can see a discrepancy in the Slovak and English terminology. While in Slovak there is a generic term rozprávka, further divided into several kinds, the English dictionary equivalent of rozprávka is a fairy tale, which is only a specific kind of a more general term folk tale (literally translated into Slovak as ľudový príbeh).

450 samo osebe istým druhom všeobecnejšieho termínu – ľudový príbeh. Anglický termín *fairy tale* treba chápať v jeho etymologickom odkaze na mýtický prapôvod rozprávky. Ak sa však v prostredí anglo-americkéj terminológie vyčleňujú typy autorskej rozprávky, preferuje sa ich propriálna terminológia (napr. *types of Andersen's Tales* a pod.).

Pojem filozofická (nie však meditatívna) rozprávka uvádza v zborníkovej štúdii *Ruská autorská pohádka na prelomu tisíciletí* Eva Malenová: „K nejzaujímavejším žánrovým modifikáciám, teda jakýmsi žánrovým variantám, ktoré se v průběhu 20. století v ruské pohádce objevují, patří pohádka filozofického typu. Prozatím není teoreticky uceleně zpracována a neexistuje ani ruská jednotná terminologie – nejčastěji se mluví o pohádkách lyrizujících, či filozofujících.“¹⁶ Ako vidíme, nejednotnosť v terminologicko-žánrovom vymedzení je teda akési signum rozprávkového žánru *sui generis*.

Meditatívna rozprávka

Snaha o vymedzenie pojmu meditatívna rozprávka medzi rozprávkami filozofickými či symbolickými (či symbolicko-filozofickými) pramení z dlhodobejšieho záujmu o osobitý druh rozprávkového textu, ktorý má na Slovensku bohatú tradíciu. Ide o kresťansko-didaktické rozprávky. Na prelome 19. a 20. storočia evidujeme ich prvé vydania (tvorba Kristíny Royovej). Boli to prvé autorské útvary, ktoré pokračovali folklórnu rozprávkovú tradíciu a na rozdiel od folklórnych rozprávok boli intencionálne celkom jasne nasmerované na detského čitateľa (poslucháča); z tohto dôvodu v nich treba vidieť autorský rozprávkový archetyp, lebo vytvorili základnú bázu autorského rozprávkového arzenálu na Slovensku a aj ďalší vývin rozprávkového žánru nemožno diachrónne vnímať bez tejto kontinuity. Rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou, žáner, ktorý ilustruje prvopočiatky autorskej rozprávky na Slovensku, začal približne v štyridsiatych rokoch 20. storočia pod tlakom spoločenských a kultúrnych zmien meniť svoju „klasickú podobu“: v zmysle ideologických požiadaviek tých čias sa explicitný didaktizmus v rozprávkach tlmí a modifikuje sa aj jeho pôvodná kresťanská platforma. Z desiatich Božích prikázaní sa prestalo akcentovať prvé z nich (velebiť Boha), ako to dokázal historikoliterárny výskum posledných rokov,¹⁷ a dôraz sa začal klásť na tie prikázania (morálne postuláty), ktoré v rozprávkovom texte spracúvali všeobecne platné zásady: nemôžeš zabíjať, klamať, nemôžeš mať v neláske rodičov a svojich blízkych a pod. A tak sa pôvodný žáner rozprávky v základnom ideologicko-formatívnom bode oslaboval, jeho vyhranené religiózne pôsobenie tendovalo k univerzálnosti morálneho posolstva a spolu s inými zložkami vytvorilo podložie pre škálu nových autorských rozprávok. V období prvej polovice 20. storočia sa (celkom prirodzene) autorská rozprávka modifikovala niekoľkými smermi, vznikali útvary, ktoré potláčali či naopak navrstvovali isté motivické, ideové, konštrukčné

16 MALENOVÁ, Eva: Ruská autorská pohádka na prelomu tisíciletí. In: *Literatura pro děti a mládež na začátku tisíciletí. Kontexty, problémy, trendy*. Praha: Obec spisovatelů, 2009, s. 267.

17 MAGALOVÁ, Gabriela: *Rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou*. Nitra: FF UKF, 2007.

či poetologické špecifiká, ako sme ich poznali z kresťansko-didaktickej rozprávky, čím sa kreovali autorské rozprávky dnešného typu.¹⁸

Meditatívnu rozprávku chápeme ako žáner, ktorý má mnoho spoločného s filozofickými rozprávkami, no na rozdiel od filozoficky ladených rozprávok, ktoré sa napájajú na priestor „profanum“, tenduje k sprítomneniu priestoru „sacrum“. Sociálno-etický rozmer je v nich v rôznej škále explicity vyjadrenia spätý s religiozitou – alebo na ňu významovo odkazuje. Univerzum rozprávkového princípu dobra sa v nich vždy viaže na sakrálny priestor, a tak sa otvára viacero rovín textového významu. Na Slovensku zaužívaný pojem filozofická (filozofujúca) rozprávka síce naznačuje, že ide o produkciu rozprávkového žánru s presahom do vyšších myšlienkových konotácií, ktoré odovzdávajú – z pohľadu ontologických možností – iné posolstvo detskému čitateľovi a iné dospelému čitateľovi (napr. Exupéryho *Malý princ*), no pojem nespracúva možnosť pôsobenia aj z pohľadu ideologického. Druhá polovica 20. storočia nedovoľovala v duchu socialistických ideálov vnímať religiozitu ako súčasť bytia, preto sa v literárnokritickej reflexii od päťdesiatych do deväťdesiatych rokov minulého storočia stretáme so záujmom o túto problematiku len zriedka. J. Gallik tento stav opisuje takto: „... utváranie obrazu o slovenskej literatúre 20. storočia so spirituálnym posolstvom má v rámci literárnokritickej reflexie svoje rôzne podoby a hodnotenia z radu odborníkov sa v celkovej štruktúre líšia v perspektíve ich vlastných ideových, umeleckých a hodnotových predstáv.“¹⁹ Výskum ideológie v literatúre pre deti však nie je okrajovou témou. Rita Ghesquiére, profesorka na Katolíckej univerzite v Louvene (Belgicko), sa systematicky venuje problematike religiozity v textoch pre deti a svoje vedecké úvahy odvíja od špecifikácie samotného pojmu *religion – religiosity – religious form*. Chápe ich ako termíny, ktoré tvoria komplexnú sieť významov (complex network of meanings).²⁰ V tomto duchu rozlišuje významy, ktoré odkazujú na pojem v zmysle vertikality a horizontality. Texty potom možno sledovať v dvojakej línii: do prvej zaraďuje „texty zaoberajúce sa vierou a religiozitou v rámci cirkvi, môžu zdôrazňovať inštitucionalizáciu alebo sociálno-etický rozmer“.²¹ V druhej línii nájdeme „knihy obsahujúce hlbší rozmer bez výslovného odkazu na náboženstvo či tradičné prvky religiozity“.²² V duchu tohto delenia sa dajú členiť aj autorské rozprávkové texty slovenskej proveniencie, a to na rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou (tieto rozprávky predstavujú početný súbor textov vznikajúcich na prelome 19. a 20. storočia, no majú svojich reprezentantov i v súčasnosti) a na meditatívne rozprávky. Kým rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou programovo, neskryte akcentujú religiozitu (pravda, v nerovnakej miere), žáner meditatívnej rozprávky

18 Viac o vzniku a vývine osobitého druhu autorskej rozprávky na Slovensku v monografiách MAGALOVÁ, Gabriela: *Rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou*. Nitra : FF UKF, 2007; MAGALOVÁ, Gabriela: *Cesta rozprávky*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2010.

19 GALLIK, Ján: *Spiritualita v slovenskej literatúre pre deti a mládež*. Nitra : FEŠ UKF, 2014, s. 20.

20 GHESQUIÈRE, Rita: Contemporary religious writing. In: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* : Vol. II; Editor Peter Hunt. 2. vyd. London : Routledge, 2004, s. 306 – 317. Dostupné tiež na stránke: <https://www.questia.com/library/108845884/international-companion-encyclopedia-of-children-s>

21 texts dealing with belief and religiosity in the context of the Church, the emphasis may lie on institutionalisation or the socio-ethical dimension.

22 books containing a deeper dimension without explicit reference to religion or traditional religiousness.

452 ide ďalej: priestor „sacrum“ spracúva vo vyšších myšlienkových konotáciách bez didaktického apelu a explicitnej naviazanosti na istú náboženskú denomináciu.

Slovník spirituality meditáciu (meditatívnu činnosť) vníma v jasných kon-
túrach: „Kresťanská spiritualita obecně rozlišuje získanou kontemplaci, vyznač-
ující se jednoduchými úkony, jež řadíme do oblasti meditativní činnosti, a pasivní
či mystickou kontemplaci, jež nemá bezprostřední spojitost s meditací, ale pro-
jevuje se zvláštním duchovním stavem, poznamenaným pasivitou vůči Božímu
působení.“²³ Meditácia sa pre človeka nejaví ako čosi cudzorodé. V útlej knihe J.
Vrabľa *Viete meditoval?* sa dočítame, že začiatky meditácie „nachádzame už vo
svojom detstve. (...) Dávali sme sa s obdivom, otvorene, celkove, takmer vnútor-
ne na veci bez toho, že by sme ich boli analyzovali kritickým rozumom. (...) Spo-
meňme si na svoje detstvo, ako sme chceli znova a znova počuť tú istú rozprávku.
(...) Opätovným počúvaním sme ju chceli hlbšie vyčerpať, dokonale vychutnať.
(...) Alebo k nám prišiel cudzí človek na návštevu, koľko ráz sme si ho obzerali,
najradšej z diaľky, mlčky a nepozorovane a v našej duši sa syntézou pozorovania
utvárali postoje (...)“.²⁴ Meditáciu vysvetľuje aj *Slovník cudzích slov* ako premýš-
ľanie, hľbanie, rozjímanie.²⁵ Pojem meditatívnosť výrazu v Plesníkovom Tezau-
re estetických výrazových kvalít nenájde, nájdeme však pojem kontemplatívnosť
výrazu (ktorý s pojmom meditácie spája), ide tu o „sústredené uvažovanie, pre-
mýšľanie, rozjímanie nad ‚vecami človeka‘ i tajomstvami sveta“.²⁶ Mikov termín
„významové šero“ či Mathauserov termín „paralelná kontemplácia“ sa tu spomína
v súvislosti s vnútorným pochopením diela a oba termíny súvisia s istým recepč-
ným aj interpretačným nenásilím.²⁷ Meditáciu podľa *Slovníka spirituality* chápeme
ako úkon kontemplácie, ako čosi „jednoduchšie“, zakódované v ľudskej bytosti,
pýtajúce sa, pátrajúce – a v konečnom dôsledku vedúce ku kontemplácii. Pojem
filozofická rozprávka využíva adjektívnu podobu pojmu filozofia. Odhliadnuc
od faktu, že samotných definícií termínu filozofia je veľmi veľa, vo všeobecnosti
možno povedať, že sa týmto pojmom označuje veda o najvšeobecnejších záko-
noch vývoja prírody, spoločnosti a myslenia,²⁸ ktorými sa riadi bytie (t. j. príroda
a spoločnosť) i ľudské myslenie, proces poznania. Prirodzeným poslaním filozofie
je priniesť odpoveď na najťažšie a najdôležitejšie otázky: čo je pravda, čo je sku-
točnosť, čo je naozaj múdrosť a čo je cieľ života a zmysel existencie. Filozofova-
nie (v ktorom môže byť meditácia ako metóda skrytá) však nemusí jednoznačne
obsiahnuť priestor sakrálna.

23 BERNARD, André: Kontemplace. In: DE FIORES, S. – GOFFI, T. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 407.

24 VRABLEC, Jozef: *Viete meditoval?* Interný materiál, študijná pomôcka pre poslucháčov homiletiky na CMBF v Bratislave, vydavateľ neuvedený, 1980.

25 <http://slovník.azet.sk/slovník-cudzích-slov/?q=medit%C3%A1cia>; tiež IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Slovník cudzích slov A – Z*. Bratislava : SPN, 1990, s. 556.

26 PLESNÍK, Ľubomír a kol.: *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Nitra : FF UKF, 2011, s. 95.

27 Tamže, s. 98.

28 IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: *Slovník cudzích slov A – Z*. Bratislava : SPN, 1990, s. 290.

Meditatívnosť a detský čitateľ

Dosiahnutie meditatívneho účinku predpokladá isté špecifiká. Povedali sme, že na textovej úrovni sa v meditatívnych rozprávkach explicitne či implicitne aktualizuje priestor „sacrum“ (čosi „nevšedné“, „vyššie“, opozitné k pojmu „profanum“), čo čitateľa istým spôsobom brzdí, vracia ho naspäť k prečítanému textu, núti ho hľadať, spájať – paradoxne sa stáva, že čitateľ pri recipovaní takéhoto typu textu „zaostáva“. Meditatívny príbeh, hoci má epický pôdorys, vtáhuje recipienta do dejovej línie oveľa menej ako ostatné literárne žánre, nasmerováva ho nie do paralelne plynúcej línie horizontálnej časovosti (teda nie do splynutia s postavou v jednotlivých sujetových sekvenciách), ale do roviny vertikálnych spojív príbehu a vlastného JA (sujetová sekvencia verzus môj vlastný postoj, myšlienkový proces nasmerovaný do interaktivity s vyšším princípom). Meditatívna rozprávka (meditatívny príbeh) je pozvánka zúčastniť sa „sviatosti vlastného bytia“; deje sa tak zväčša v jednoduchom príbehu, „odstreďenom“ od rušivých momentov (možného) bohato zaľudneného a zauzleného sujetu. Preto sú meditatívne rozprávky v sujete skromné, bez peripetií a zbytočných vedľajších postáv. V krajnom prípade – ako napríklad v texte E. J. Grocha *Píšťalkár* – sa okrem hlavnej (dost' neurčite opísanej) postavy v texte nachádzajú iba anjeli, ktorých hlavná postava iba pozoruje, ale slovné a ani akčné na nich nereaguje. Postava indikuje prvopočiatok bytia, nehriešnosť, „adamovitosť“:

*Bol raz jeden človek.
Bol celkom nahý, chodil za svojim nosom
a pískal si stále tú istú pieseň.
Ale keď ho volakto stretol, hneď sa ho opýtal:
„A prečo sa neoblečieš?“
„Nikdy mi to nenapadlo,“
odvetil človek.
„A kam ideš?“ pýtali sa ho.
„Neviem,“ povedal človek.
„A prečo si pískáš stále
tú istú pieseň?“
vypytovali sa zas a znova.
„Nikdy som o tom nepremýšľal,“
hovoril človek.
A pískal si ďalej.²⁹*

Pridajme ešte ďalšiu ukážku z Grochovho textu *Tuláčik a Klára*. Na rozdiel od píšťalkára prezentuje Tuláčik (psík) postavu čisto detskú. Zatúlal sa (preto dostáva nové meno Tuláčik), ale má strach, dožaduje sa ľudskej blízkosti, učí sa prijímať všetko, čo mu okolitý svet ponúka, kladie viac otázok ako je odpovedí. Klára má funkciu „sprevádzачa“, nie je biologicky spätá so psíkom, ktorého našla. Aj v tomto texte vytvára autor priestor tichý, komorný, nezaľudnený. Štylistická jednoduchosť autorskej reči harmonizuje s jednoduchosťou Tuláčikových

454 výpovedí. Ak napríklad Tuláčik hovorí o svojom stratenom domove, ponúka iba nedetailné opisy prostredia, čím sa otvára interpretačná možnosť považovať za domov každý dom. Jeho predstava domova (domu) akoby sprítomňovala jednoduchú kresbu detí predškolského veku s jej typickými atribútmi:

... a povedal Klára: „Podme rýchlo domov.“ Klára práve písala posledné A.
 „Ale ja neviem, kde TO JE,“ povedala.
 „To je jednoduché,“ povedal Tuláčik. „V takom dome, čo má okná, dvere a komín na streche. Pred domom je záhrada. V záhrade je strom a okolo záhrady je drevený plot.“³⁰

V monografii Markéty Andričíkovej, v ktorej reagovala na Grochovho *Píšťalkára*, čítame, že sa „v jednoduchej piesni odráža mystérium celého stvorenia, duch píšťalky oživuje všetko navôkol ako Duch svätý“.³¹ Je jedno, či prijme tieto ponúkajúce sa spojivá s kresťanskou vieroukou, alebo nie, obraz píšťalkára bude vždy tendovať k sakrálnosti. Tá však nemá podobu statického, umŕtveného výrazu. Dalo by sa dokonca povedať, že v komparácii s realitou súčasného sveta naberať živšie, dráždivšie (znepokojujúcejšie?) konotácie. Chápať tieto spojivá znamená vracáť sa k sebe samému nie v zmysle náboženskej rigidity, ale v zmysle archetypálneho hľadania podstaty bytia. M. Eliade píše: „Vedomí určitého reálneho a smysluplného sveta je úzce spjata s objavením posvätného. „Posvätné“ je zkrátka prvek ve štruktúre vedomí, a nikoli stadium v dejinách tohoto vedomí. Žiť ako ľudská bytosť je na nejarchaickéjších úrovniach kultúry samo o sobe náboženským aktom, neboť výživa, pohlavní život a práce majú hodnotu svätosti. Jinak řečeno, být, či spíše stát se člověkem znamená být náboženský.“³² M. Andričíková v závere analýzy textu kladie otázku, či „pre detského (a napokon i dospelého) adresáta predsa len nie je prijateľnejší model, ktorý nie je až taký výrazne religiózne zaťažený“.³³ Odpoveďou môžu byť výskumy realizované v rokoch 2011 – 2012, ktoré sa realizovali v priamom kontakte s detským čitateľom.³⁴ Grochov text (zväčša *Píšťalkár*, ale aj *Dievčatko so zápalkami*, *Tuláčik a Klára*) bol čítaný deťom predškolského veku, deťom 2. stupňa základných škôl (štrnásťroční respondenti) i gymnazistom. Zaznamenané reakcie sú dokladom o tom, do akej miery môže byť meditatívny text v rôznej škále vekovosti vysoko komunikatívny a v dobrom slova zmysle provokujúci. Hypotéza, že by na text reagovali inak žiaci navštevujúci náboženskú výchovu a inak žiaci nenavštevujúci tento predmet, sa nepotvrdila (hypotéza sledovaná na úrovni ZŠ a gymnázia).³⁵

V *Tezauze estetických výrazových kvalít* sa pod heslom „sakrálnosť výrazu“ dočítame: „Sakrálnosť výrazu vypovedá o pevnom bode vo všednom toku života,

30 GROCH, Erik Jakub: *Tuláčik a Klára*. Košice: Tichá Voda, edícia Knižná dielňa Timotej, 2002, s. 10.

31 ANDRIČIKOVÁ, Markéta: *V znamení premeny (Interpretačné štúdie o rozprávke)*. Levoča: Modrý Peter, 2013, s. 40.

32 ELIADE, Mircea: *Dějiny náboženského myšlení I. Od doby kamenné po eleusinská mystéria*. Praha: Oikoymenth, 2008, s. 13.

33 ANDRIČIKOVÁ, Markéta: *V znamení premeny (Interpretačné štúdie o rozprávke)*. Levoča: Modrý Peter, 2013, s. 40 – 41.

34 MAGALOVÁ, Gabriela: *Meditatívna rozprávka*. Trnava: TYPI-VEDA, 2013.

35 Tamže, s. 49 – 112.

o opore každodennosti, ktorá sa vo vzťahu k nej vyznačuje inakosťou – iným, vyšším významom. Túto svoju pozíciu môže vyjadrovať dvojakým spôsobom: môže sa javiť ako možná, príťažlivá (fascinózum) alebo ako hrozivá, údesná, odstrašujúca (tremendum), vyvolávajúca bázeň. (...) Potenciálna, možná dvojznačnosť sakrálnej výrazu býva vnímaná s rôznou intenzitou, hlavné však zostáva, že tento výraz vyjadruje trvalosť a pôsobenie posvätnéj moci, ktorá je základom každodennej skutočnosti. Symbolicky vyzdvihuje vlastnosti posvätného ako organizačného princípu i genetického zdroja, ako oporu voči relatívnosti, zmätenosti a úzkosti z dezorientácie.“³⁶ Že sa vo vzťahu detí v recepcii meditatívnej rozprávky vyskytujú obidve polohy príjmu (fascinózum, tremendum), sme poznali aj vo výskume recepcie tohto typu umeleckého textu.³⁷

Meditatívnu rozprávku s jej atribútmi a variáciami predstavuje na Slovensku tvorba E. J. Grocha, D. Pastirčáka, B. Čahojovej-Bernátovej, J. Uličianskeho a iných. Komparácia slovenskej i českej ponuky literárnych textov spomínanej proveniencie nám umožnila vnímať slovenský literárny priestor ako priestor realizujúci „sacrum“ zväčša len na kresťanskej filozofickej platforme. České prostredie je iné a charakterizuje ho väčšia variabilita – ako sa to ukazuje v tvorbe D. Fischerovej, I. Procházkovej a iných.³⁸ Rozprávkový žáner sa tak modifikuje myšlienkovými postulátmi (pre naše prostredie donedávna) „netradičného sacrum“, čím sa zotrela kontinuita s pôvodným žánrom a jej ideologickým podložíom.³⁹ V týchto intenciách sa dajú napríklad vnímať odlišnosti v súčasnom sociologickom vývoji – čo sú už otázky smerujúce do iných výskumných oblastí a presahujúce rámec tejto štúdie. My však môžeme konštatovať, že tieto sociologické tendencie sa premietli aj do detskej literatúry, v komparácii ich môžeme evidovať hlavne v žánri meditatívnych rozprávok. „Diference jsou dány historickým působením odlišných společenských faktorů (jako jsou změny v sociálním rozvrstvení obyvatelstva, v jeho mobilitě, v životním způsobu jednotlivců i skupin, k nimž došlo v souvislosti s proběhnuvšími i probíhajícími procesy industrializace, modernizace, sekularizace, medializace a globalizace našeho světa a života atp.“ – píše o týchto príčinách v súvislosti so sociológiou náboženstiev Max Weber.⁴⁰ V českom prostredí môžeme väčší náboženský rozptyl a jeho obraz v rozprávkovom žánri prisúdiť spomínaným vplyvom a silnejším tlakom na tradíciu. Na Slovensku je situácia odlišná a odkaz na transcendentno je v oveľa väčšej miere odkazom na

36 PLESNÍK, Lubomír a kol.: *Tezaurus estetických výrazových kvalit*. Nitra: FF UKF, 2011, s. 269.

37 MAGALOVÁ, Gabriela: *Meditativna rozprávka*. Trnava: TYPI-VEDA, 2013.

38 V Česku sa táto platforma rozširuje, rozprávky spracúvajú filozofický pluralizmus v mohutnom toku možných názorov a vierovyznaní. Svedčí o tom napríklad kniha Daniely Fischerovej *Duhová jiskra*. Podobne je to aj v rozprávkach *Jiskra ve sněhu* z roku 1999. Daniela Fišerová o svojich rozprávkach na prebale knihy píše: „Podle toho, k čemu jejich smysl tíhne, na sebe berou biblické, orientální či naivně báchoréčné převleky. Ale nepatří žádné určité víře ani filosofii. Jsou to jen momentky z nekonečného proudu podobností, jimiž si pomáháme přežít chaos.“ V pravom slova zmysle pozývajú tieto útvary poznať sakrálnu v rôznych podobách, a tak sa v nich stretávame s Brahma Stvoriteľom, bohyňou Káli, anjelom strážnym, s kresťanským Bohom, so svätým Petrom, s mníchmi a opátmi, učencami i Majstrami.

39 Vývoj autorskej rozprávky v Čechách a jej prvotné podoby sme však archivne neskúmali. Na základe zhodných ideologických (a iných) vývojových tendencií oboch krajín sa však dá s vysokou pravdepodobnosťou predpokladať, že aj tu bola na prelome 19. a 20. storočia rozprávka s kresťansko-didaktickou tendenciou žánrom s kvantitatívnou prevahou.

40 WEBER, Max: *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998.

456 biblické texty a kresťanskú vierouku (pravda, v rôznej miere explicity autorského vyjadrenia). Aj preto možno hovoriť v súvislosti s meditatívnou rozprávkou na Slovensku o priehľadnejších väzbách na archetyp rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou, kým v Čechách cítiť zásah do novodobých podôb rozprávky v ideovej rovine skôr ako zásah zvonku.

V línii myšlienkových postulátov rumunského religionistu M. Eliadeho⁴¹ sme pozorovali, že priestor, čas i cesta sú v meditatívnej rozprávke konštanty, ktoré majú svoju jasnú identifikáciu. V sakrálnom čase nejestvuje ani minulosť, ani budúcnosť, všetko sa deje teraz, všetko sa sprítomňuje. Princíp bezčasovosti či časovej neurčitosti (neohraničenosti) a sprítomňovanie istých archetypov postáv odkazuje v textoch na univerzálnu aktuálnosť morálneho posolstva. Iste, uvedená téza môže fungovať univerzálnejšie: to isté by sa napokon dalo povedať i o iných typoch rozprávkových textov – počnúc folklórnymi rozprávkami. V ľudovej rozprávke neurčitý čas a priestor umocňujú happyendové posolstvo rozprávky; záverečné vyústenie do šťastného konca v neurčitom časovom a priestorovom rámci tlmočí posolstvo víťazstva dobra nad zlom ako nemenný rozprávkový atribút platný vo všeobecnom priestore a v každom čase. Meditatívna rozprávka sa však na tlmočenie tohto posolstva neorientuje. Široký a neurčitý časopriestor tu slúži ako projekčné plátno pre príbeh (zväčša fabulačne jednoduchý), ktorý má tendenciu cyklického opakovania, neukončenosti, neurčitosti. Folklórna rozprávka tenduje k jednoznačnému happyendovému vyústeniu, ktoré je v Proppovom vymedzení funkcií rozprávky pomenované termínom „svadba“. Osobitosť rozprávky meditatívneho typu je však v zásade v tom, že odkazy na aktuálnu platnosť morálneho posolstva v nich svojším spôsobom tendujú k mýtickému, teda sakrálnemu priestoru: vzťahovosť na úrovni postáv (a z nej plynúce morálne posolstvo) nie je završujúci akt, ale len prestupná plocha k hierofánii,⁴² ako posvätnosť definuje M. Eliade. V najuniverzálnejších podobách môže byť meditatívna rozprávka (meditatívny príbeh) viazaný na archaický mýtus, ale istý rozdiel tu je. M. Eliade o mýte píše: „Mýtus vypráva histórii, t. j. prvotní událosť, ktorá se odehrála na počátku času, ab initio. Ale vyprávět posvátnou historii znamená totéž jako zjevovat tajemství, neboť osoby mýtu nejsou lidské bytosti: jsou to bohové nebo civilizační hrdinové a jejich gesta proto představují tajemství: člověk by je nemohl poznat, kdyby mu bývala nebyla zjevena. Mýtus je tedy historie toho, co se stalo in illo tempore, vyprávění o tom, co bohové nebo božské bytosti udelali na počátku času.“⁴³ Mýtus rozpráva o histórii počiatku, má iniciačný charakter. Na rozdiel od mýtov meditatívna rozprávka pracuje zväčša s postavami svetskými, ktoré však priestor „sacrum“ sprítomňujú svojím záujmom o veci neprofánneho charakteru. Mýtus sa neorientuje na vekovo vyhraneneného poslucháča, no z Eliadovej definície je jasné, že rieši veci zásadného charakteru, princíp bytia a vrastania človečenstva do

41 ELIADE, Mircea: *Mýtus a skutečnost*. Praha : Oikoymenh, 2011.

42 M. Eliade o tomto termíne hovorí: „Je to termín pohodlný zvláště proto, že neimplikuje žádné dodatečné upřesnění: nefiká nic víc, než co obsahuje jeho etymologie, totiž že se nám ukazuje cosi posvátného. (...) Je to stále týž tajuplný akt: projev čehosi docela jiného, skutečnosti, která nenáleží našemu světu, v předmětech, které tvoří nedílnou součást tohoto našeho ‚přirozeného‘, ‚profánního‘ světa“ (*Posvátné a profánní*. Praha : Oikoymenh, 2006, s. 12).

43 ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha : Oikoymenh, 2006, s. 64.

jednoty s bohmi/s bohom. Pri meditatívnej rozprávke sú k recepcii textu primárne pozývané deti, mladšia veková kategória, no text oslovuje nielen ich. Prináša posolstvo všetkým vekovým kategóriám: záleží len na tom, koľko z textu „rozprávky“ dokáže (vzhľadom na svoje ontologické a rozumové danosti) pochopiť každý jedinec. Inak totiž „rozkryje“ významovú rovinu príbehu dieťa, inak dospelý človek so svojím skúsenostným životným arzenálom (textový priestor v Rakúsovom členení hovorí o podtextovom priestore, nadtextovom priestore i zatextovom priestore, ktoré skrýva myšlienkové posolstvo príbehu).⁴⁴ Meditatívna rozprávka má veľa styčných bodov s rovinou etiky – tak ako ju má aj filozofická rozprávka. Kým sa filozofická rozprávka snaží v príbehu predostrieť nejaké všehumánne posolstvo (v zmysle humanity pre všetkých), meditatívna rozprávka navyše hľadá v pokore napojenie na transcendentno, na priestor „sacrum“. Dieťa je však v oboch prípadoch čítaním vyzývané k etickému dialógu, k súhlasu či nesúhlasu.

Atmosféra „sacrum“ je v literatúre pre deti (ako je ona predostieraná v školskom edukačnom prostredí v sumári literárnych a čítankových textov) málo preferovanou areou. Jeden z dôvodov môže byť aj ten, že navodzuje atmosféru baladickosti, meditatívnosti či výpovednej subtilnosti, ktorá vytvára umenie „stíšenej atmosféry“, zádumčivosti. Sme však presvedčení, že ani túto výrazovú kategóriu netreba z recepcie detí vylúčiť, pretože čitateľom pomáha osvojiť si oslabené vedomie výpovednej mnohorakosti umeleckých textov. V nich totiž netreba vidieť iba oblasť zábavy, učenia či školských povinností, ale aj oblasť, kde sa ožívujú všetky bytostne ľudské emočné polohy, aj tie vážne, baladické, neveselé. Terapeutické účinky umenia „stíšenej atmosféry“ sa môžu prejaviť napríklad v práci s hyperaktívnymi deťmi, ale práca s meditatívnymi rozprávkami otvára možnosť spoznať aj hodnotové postoje malých či väčších čitateľov. Humor, neobmedzená radostnosť, ba až konzumný optimizmus pertraktovaný v tonách umeleckých textov pre deti v posledných desaťročiach sa totiž môže javiť aj ako kontraproduktívny prvok, ak je z okruhu pôsobenia literatúry na deti vyňatý aj jej subtilný protipól.

Je možné, že základné atribúty meditatívnej rozprávky (tajomnosť, nejednoznačnosť, neveselá atmosféra, nutnosť hľadania odpovede v textových i mimotextových súvislostiach) sťažila recepciu umeleckého textu, to napokon potvrdil aj výskum.⁴⁵ Zároveň však otvoril vzácnu možnosť poznať myšlienkový svet respondentov od 3 – 16 rokov. Výsledky štatistických údajov navyše otvorili otázku žánrovej variability umeleckých textov v súčasných čítankách (či učebniciach literatúry), pretože väčšina respondentov – aj tých starších – uviedla, že sa s týmto druhom umeleckého textu nestretla vôbec.

S textami E. J. Grocha, ktoré sú priezračné a jednoduché, sa vo výskumnej vzorke stretli deti v predškolskom veku, deti v primárnom vzdelávaní a aj žiaci na 2. stupni ZŠ. Najživšie na text reagovali deti vo veku 5 – 10 rokov, text sa im napriek ponurej atmosfére páčil a provokoval ich k hľadaniu odpovedí. Oveľa intenzívnejšie reagovali na tajomno, neurčitost, nedokončenost príbehu a snažili sa ju dotvoriť v duchu ľudovej rozprávky. Hľadali klasickú polarizáciu osôb na osi dobrý-zlý a ich pohľady boli inšpiratívne, aj keď pocity zmiešané.

44 RAKÚS, Stanislav: *Poetika prozaického textu*. Levoča: Modrý Peter, 2015.

45 MAGALOVÁ, Gabriela: *Meditatívna rozprávka*. Trnava: TYPI-VEDA, 2013.

Na meditatívnu rozprávku reagovali respondenti celou škálou postojov. Veľmi často rozprávka navodila diskusiu o zmysle ľudského života, rôznorodosti ľudských postojov a aj o literatúre samotnej. „Túžba po novej kvalite života vedie človeka k pozornejšiemu, miestami temer kontemplatívnemu vnímaniu skutočnosti, stíšenie mu dovoľuje objavovať vlastnú jedinečnosť, harmonické spojenie s prírodou a inými živými bytosťami v nej, odkrývať síce tajomné, no vnútorne uspokojivé polohy bytia.“⁴⁶ Presvedčili sme sa – v zhode s predchádzajúcim citátom, že aj meditatívna rozprávka má silu otvoriť málo poznaný a mnohodimenzionálny priestor sakrálnosti všetkým vekovým kategóriám. Učí (detských) recipientov prijímať množinu interpretačných rovín a akceptovať ju vzhľadom na osobnostné nadstavenie každého jednotlivca.

Otázky na záver

V predkladanej štúdii sa vynára viacero otázok, napríklad: je nutné genologicky vyčleňovať ďalšie subžánre autorských rozprávok? Na začiatku štúdie sme spomínali nejednotnosť a nadmernú členitosť žánru autorskej rozprávky. Odpoveď: nutné to nie je, nemusíme ju vnímať v opozícii k filozofickej rozprávke. Filozofická rozprávka takisto ako meditatívna využívajú estetickoliterárne prostriedky na to, aby v sémantickej mnohoznačnosti výpovede nastoľovali otázky o zmysle života. Z tohto pohľadu sa termín meditatívna rozprávka javí len ako pomocná kategória, ktorá toto hľadanie spája s priestorom „sacrum“. Zaujímavý je tu však historický rámeček. Zmienili sme sa o tom, že meditatívne rozprávky v Česku a na Slovensku sú v synchrónnom porovnávaní ich ideologického podložia iné. Súvisí to so sociologickými ukazovateľmi. Na Slovensku sme však konfrontovaní so žánrom, kde je evidentná jeho väzba na historický žáner rozprávok s kresťansko-didaktickou tendenciou, ktoré považujeme za prvotný autorský rozprávkový útvar: reťazec spojív pôvodného žánru rozprávky na prelome 19. a 20. storočia so súčasnými rozprávkovými žánrami sa dá nájsť, dokladovať. V týchto súradniciach sa zamýšľame aj nad inou možnosťou: možnosťou vidieť líniu budovania autorskej rozprávky na Slovensku nielen v nadväznosti na archetyp pôvodnej ľudovej rozprávky, ale aj v nadväznosti na historicky zabudnutý žáner rozprávok s kresťansko-didaktickou tendenciou. Tie možno vnímať ako bazálny žáner, z ktorého sa vyvíjali budúce mnohorako členité žánre autorskej rozprávky – aj žáner meditatívnej rozprávky. Pripomínam, že žáner rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou nie je len vecou histórie, tento žáner je živý i dnes a má svojich súčasných predstaviteľov (J. Nagayová, Z. Kozičová, R. Hôrka a i.). Meditatívna rozprávka takisto vyrastá z tohto rozprávkového archetypu, ale nie je s ním totožná: nemá didaktický záber, neviaže sa na religiozitu v rámci cirkvi, oslovuje čitateľov bez vekového obmedzenia, sleduje univerzálne hodnoty, a to v napojení na priestor „sacrum“.

Predložená štúdia neprináša hotové postuláty, ale roztvára názorový vejár: otázok je tu možno viac ako odpovedí, ale s tým zámerom tento text vznikol. Pripájam preto na záver myšlienku francúzskeho filozofa Merleau-Pontyho, ktorá konotuje s predmetom nášho úsilia: „Fakta, jež nám předkládá zkušenost,

podrobuje veda analýze, v jejích završení nelze nikdy doufat, neboť neexistují hranice pozorování a v kterémkoli okamžiku si lze vždy představit pozorování úplnější či přesnější.“

Výzva je jasná: pokračovat...

Štúdia je čiastkovým výstupom kolektívneho grantového projektu *Tvorba digitálnych vysokoškolských učebníc a multimedialnej didaktickej podpory pre skupiny predmetov Metodológia lingvodidaktického výskumu a Metodológia literárnodidaktického výskumu* KEGA 055UKF-4/2016.

Vedúci projektu: prof. PaedDr. Silvia Pokrivčáková, PhD.

Pramene

GROCH, Erik Jakub: *Píšťalkár*. Prešov : Občianske združenie Sniečkov, 2006.

GROCH, Erik Jakub: *Tuláček a Klára*. Košice : Tichá Voda, edícia Knižná dielňa Timotej, 2002.

Literatúra

BERNARD, André: Kontemplace. Prel. J. Lachman. In: DE FIORES, S. – GOFFI, T.: *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009.

BOBULOVÁ, Ivana a kol.: *Children's and Juvenile Literature (Written in English)*. Nitra : UKF, 2003.

ELIADE, Mircea: *Mýtus a skutečnost*. Praha : Oikoymenh, 2011.

ELIADE, Mircea: *Dějiny náboženských představ a ideí I*. Bratislava : Agora, 1995.

ELIADE, Mircea: *Dějiny náboženského myšlení I*. Od doby kamenné po eleusinská mystéria. Praha : Oikoymenh, 2008.

ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha : Oikoymenh, 2006.

GALLIK, Ján: *Spiritualita v slovenskej literatúre pre deti a mládež*. Nitra : FEŠ Nitra, 2014.

GENČIOVÁ, Miroslava: *Literatura pro děti a mládež : ve srovnávacím žánrovém pohledu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

CHALOUPKA, Otakar: *Rodina a počátky dětského čtenářství*. Praha : VICTORIA PUBLISHING, 1995.

CHALOUPKA, Otakar: *Rozvoj dětského čtenářství*. Praha : Albatros, 1982.

CHALOUPKA, Otakar: *Horizonty čtenářství*. Praha : Albatros, 1971. *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* : Vol. II., editor Peter Hunt. London : Routledge, 2004.

KUČERKOVÁ, Magda – REŽNÁ, Miroslava: *Poetika nevyjadriteľného*. Nitra : FF UKF, 2016.

KOPÁL, Ján a kol.: *Literatúra pre deti v procese*. Bratislava : Mladé letá, 1984.

KOPÁL, Ján a kol.: *Literatúra pre deti a mládež*. Bratislava : SPN, 1987.

MAGALOVÁ, Gabriela: *Rozprávky s kresťansko-didaktickou tendenciou*. Nitra : FF UKF, 2007.

MAGALOVÁ, Gabriela: *Cesta rozprávky*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2010.

MAGALOVÁ, Gabriela: *Meditatívna rozprávka*. Trnava : TYPI-VEDA, 2013.

MERLEAU – PONTY, Maurice: *Svět vnímání*. Praha : Oikoymenh, 2008.

- 460 PLEŠNÍK, Ľubomír a kol.: *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Nitra : FF UKF, 2011.
- PROPP, Vladimír Jakovlevič: *Morfológia rozprávky*. Bratislava : Tatran, 1969.
- RAKÚS, Stanislav: *Poetika prozaického textu*. Levoča : Modrý Peter, 2015.
- RUSNÁK, Radoslav: Súčasné výskumy čítateľstva detí. In: *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry*. Prešov : Prešovská univerzita, 2011, s. 485 – 492.
- RUSNÁK, Radoslav: *Moderná rozprávka a jej detská recepcia*. Prešov : Prešovská univerzita, 2008. Dostupné aj na <http://www.pulib.sk/elpub2/PF/Rusnak1/index.html>.
- SEDLÁK, Ján: *Epické žánre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1972.
- SLIACKY, Ondrej: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1945*. Bratislava : Mladé letá, 1990.
- SLIACKY, Ondrej: *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež 1945 – 1997*. V spolupráci so Z. Stanislavovou. Prešov : Náuka, 2003.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana: *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010.
- URBANOVA, Svatava: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století (Reflexe české tvorby a recepce)*. Ostrava : Votobia, 2004.
- VRABLEC, Jozef: *Viete meditovať?* (interný materiál, študijná pomôcka pre poslucháčov homiletiky na CMBF v Bratislave, vydavateľ neuvedený), 1980.
- WEBER, Max: *Sociologie náboženství*. Praha : Vyšehrad, 1998.

doc. PhDr. Gabriela Magalová, PhD.
 Katedra slovenského jazyka
 a literatúry Pedagogickej fakulty
 Trnavskej univerzity
 Priemyselná ul. 4
 918 43 Trnava
 Slovenská republika
 e-mail: gabriela.magalova@truni.sk